

“Qadınlara münasibətdə ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv olunması haqqında” Konvensiyanın 11-ci maddəsinə əsasən, qadınlara müəyyən sahələrdə və ya saatlarda (məsələn, gecələr) işləməyi qadağan edən qanunvericilik elmi subutlarla dəstəklənməlidir. Əks halda, belə qanunlar ayrı-seçkiliyə yol verir və 11-ci maddəyə ziddir. Beləliklə, məcəllənin qadınların əmək hüququ və onun həyata keçirilməsi təminatlarına həsr edilmiş 37-ci fəsil qadınların istehsalat və reproduktiv funksiyalarını uzlaşdırmaq üçün hüquqi bazanı təmsil edir. Yeri gəlmişkən, hamilə və ya himayəsində üç yaşınadək uşağı olan qadının əmək müqaviləsinin əsassız ləğv edilməsinə görə, Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 164-cü maddəsinə əsasən, pul cəzası nəzərdə tutulmuşdur.

Sevinc Abbasova yazır: “Əmək Məcəlləsində hamilə qadınların və südəmər uşaqlı qadınların sosial müdafiəsi ilə bağlı olan müddəalar 2003-cü il iyunun 17-də qəbul edilmiş “Körpələrin və erkən yaşlı uşaqların qidalanması haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda, müəyyən mənada, tamamlanmışdır. Həmin qanunun 5-ci maddəsində göstərilir ki, “hamilə qadınların və uşaq əmizdirən anaların sosial müdafiəsi onlara düzgün əmək, istirahət və qidalanma rejiminin yaradılmasından, vaxtılı vaxtında profilaktik və tibbi-sanitariya yardımı göstərilməsindən, stress yaradan amillərin aradan qaldırılmasından, ana patronajı xidmətinin həyata keçirilməsindən, təbliğat işinin aparılmasından, döşlə əmizdirmə ilə bağlı tibbi maarifləndirmədən, eləcə də, digər tədbirlərdən ibarət idi. Bir yaşınadək uşağı olan aztəminatlı ailələrə məbləği və ödənilmə qaydası müvafiq icra hakimiyyəti tərəfindən müəyyən edilən əlavə aylıq müavinət verilir”.

Əmək Məcəlləsinin 31-ci maddəsində “Kollektiv müqaviləyə daxil edilmiş tərəflərin qarşılıqlı öhdəlikləri” siyahısında iş yerində və ya işlə əlaqədar olaraq, seksual təhrik məsələlərinə dair izahat işi aparılmasına və informasiya verilməsinə yardım göstərilməsi və belə təhriklərin qarşısının alınması, işçiləri bu cür davranışdan qorumaq üçün bütün lazımi tədbirlərin görülməsi ilə əlaqədar məsələ də yer almışdır.

Beləliklə, Azərbaycan Respublikasının Əmək Məcəlləsində gender hüquq bərabərliyi prinsipi dönmədən həyata keçirilir. Bu, bir tərəfdən, sovet modernləşməsi strategiyaları çərçivəsində gerçəkləşdirilən qadın emansipasiyası kursu nəticəsində bərqərar olmuş qadınların iqtisadiyyatda yüksək səviyyədə təmsil olunması və onların xalq təsərrüfatının müxtəlif sahələrində məşğulluğunun yüksəldilməsi, peşə təhsilinin artırılması, ixtisaslara yiyələnməsi kimi praktikalarla varisliyi sərgiləyirdi. Digər tərəfdən isə, ölkəmizin əmək qanunvericiliyi sahəsində qəbul etdiyi beynəlxalq sazişlərin, o cümlədən, BMT və BƏT Konvensiyalarının, sadəcə, sözdə deyil, əməli olaraq gerçəkləşdirməsinə bariz örnəkdir.

Lakin qadınların hüquqi cəhətdən təsbit olunmuş əmək haqları bəzən əməli maneələrlə üzleşirdi. QPDK-nın CEDAW Komitəsinə təqdim etdiyi məruzədə deyildiyi kimi, qadınların fizioloji xüsusiyyətlərini nəzərə alan və onlara güzəştlər verən qanunların mövcudluğu praktikada ona gətirib çıxarır ki, bir sıra müəssisələr qadınları yox, kişiləri işə götürməyə üstünlük verir. Bəzi hallarda, qanunlara sadəcə, əməl olunmur, bu, xeyli sayda qadının zərərli şərtləri olan işlərdə çalışmasında özünü göstərir.

S.Abbasovanın fikrincə, Azərbaycan Respublikasının 28 dekabr 1999-cu il tarixli Qanunu ilə təsdiq edilmiş və 2000-ci il iyulun 1-dən qüvvəyə minmiş Ailə Məcəlləsi də qadın hüquqlarının keşiyində duran

önəmli hüquqi-normativ aktdır. O nikahın bağlanması, nikaha xitam verilməsi və onun etibarlı sayılması qaydaları və şərtlərini müəyyən edir, ailə üzvləri (ər-arvad, valideynlər və uşaqlar), eləcə də, ailə qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş hallarda və həddə başqa qohumlar və digər şəxslər arasında yaranan əmlak və şəxsi qeyri-əmlak münasibətlərini tənzimləyir, habelə, valideyn himayəsindən məhrum olan uşaqların tərbiyəyə götürülməsi qaydalarını müəyyən edir. Ailə münasibətlərinin hüquqi tənzimlənməsinin əsasında qadınla kişinin nikahının könüllülyü, ər-arvadin hüquq bərabərliyi, ailədaxili məsələlərin qarşılıqlı razılıq əsasında həll olunması, uşaqların ailə tərbiyəsinin üstünlüyü, onların rifahına və inkişafına qayğı, ailənin yetkinlik yaşına çatmayan və əmək qabiliyyəti olmayan üzvlərinin hüquq və mənafələrinin müdafiəsinin təmin olunması prinsipləri durur. Sözügedən prinsiplərə uyğun olaraq, əvvəla, nikahın bağlanması üçün başqa şəxslərin razılığı tələb olunmur. İkincisi, ər və arvadin ailə münasibətlərində bərabər şəxsi və əmlak hüquqları var, üçüncüsü, ailə həyatının işlənilmə məsələsi birtərəfli qaydada yox, məhz qarşılıqlı razılıq əsasında həll olunmalıdır.

Digər Azərbaycan qanunvericilik aktları kimi, hüquq bərabərliyi

bəsində, nikahın dövlət orqanlarında qeydə alınmasını tövsiyə edir. Nikahın qeydiyyatına alınması dövlətlərə minimum nikah yaşının pozulmamasına və çoxnikahlılığa yol verilməsinə nəzarət etməyə imkan verir. Bu tələb, eləcə də, boşanmalar zamanı qadınların hüquqlarından yararlanma bilməməsinin qarşısını alır.

Məcəllədə, ilkin olaraq, Azərbaycan Respublikasında nikah yaşını kişilər üçün 18 yaş, qadınlar üçün 17 yaş müəyyən olunmuşdur (maddə 10). Lakin kişilər və qadınlar üçün nikah yaşında fərq beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən insan hüquqları nöqtəyindən mənfi qiymətləndirilmişdir, belə ki, Azərbaycanın qoşulduğu beynəlxalq Konvensiyalarda kişilər və qadınlar üçün nikah yaşını eyni müəyyən edilmişdir. Bu uyğunsuzluq 2011-ci il noyabrın 15-də “Azərbaycan Respublikasının Ailə Məcəlləsində dəyişiklik edilməsi haqqında” qanunun qəbul edilməsi ilə aradan qaldırıldı. Ona əsasən, nikah yaşını cinsi fərqi qoymadan unifikasiya edilirdi və 18 yaş müəyyənləşdirilirdi. Yeri gəlmişkən, nikah yaşının 18 yaş müəyyən edilməsi tam mülki fəaliyyət qabiliyyətinin yaranması yaşını üst-üstə düşür, belə ki, sözügedən məcəllənin 49.1 maddəsinə görə, 18 yaşına (yetkinlik yaşına) çatmayan və tam fəaliyyət qabiliyyəti əldə etmə-

Qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyi aradan qaldıran qanunvericilik bazası

prinsipini təməl prinsip kimi götürən bu məcəllə 2-ci maddəsi ilə, yuxarıda göstərilən müddəalardan əlavə imperativ formada ailə münasibətlərində sosial, irqi, dini, milli və dil mənsubiyyətinə görə, vətəndaşların hüquqlarının hər hansı formada məhdudlaşdırılmasını yasaqlayır. Bu zaman, xüsusilə olaraq, vurğulanır ki, nikah və ailə münasibətlərinin hüquqi baxımdan tənzimlənməsi dövlət tərəfindən həyata keçirilir və yalnız müvafiq icra hakimiyyəti orqanında bağlanmış nikah tanınır, dini kəbinkəsmə (dini nikah) isə, hüquqi əhəmiyyətə malik deyildir (maddə 1.4 və 1.5). Bu, dövlətimizin dünyəvi təbiətindən nəşət tapan prinsipial əhəmiyyətli tezisdir. Bu müddəa, ondan irəli gəlir ki, Azərbaycan Respublikasında nikah və ailə münasibətlərinin hüquqi baxımdan tənzimlənməsi dövlət inhisarındadır və yalnız dövlət orqanları tərəfindən həyata keçirilir. Ona görə də, başqa üsullarla bağlanmış nikahın hüquqi əhəmiyyəti yoxdur. Yeri gəlmişkən, nikah münasibətlərinin, müstəsna olaraq, dövlət orqanında qeydə alınması haqqında tələb “Qadınlara münasibətdə ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv olunması haqqında” Konvensiyanın 16.2 maddəsində irəli sürülmüşdür. 21 sayılı ümumi tövsiyə də, öz nö-

yən şəxslər uşaq hesab olunurlar.

Məcəllənin 15-ci maddəsi pozitiv ayrı-seçkilik prinsipinə uyğun gəlir. Arvadin hamiləliyi dövründə və ya uşağın doğulmasından sonra 1 il müddətində arvadin razılığı olmadan ər nikaha xitam verilməsi barədə iddia qaldıra bilməz. Belə bir maddə uşağın və ananın maddi və mənəvi hüquqlarının və sağlamlığının mühafizə edilməsi məqsədlərinə xidmət edir.

Sözügedən məcəllə-qadının azad və tam razılıq əsasında nikaha daxil olmasına təminat verir (maddə 2.3), zor altında, məcburiyyət yolu ilə bağlanmış nikahı etibarsız sayır (maddə 26.1.3), çoxnikahlılığı (maddə 12.0.3), habelə, uşaq nikahını (maddə 26.1) yasaqlayır, soyad seçməkdə qadınların hüquq bərabərliyini tanıyır (maddə 30.1), ər-arvadin ailə münasibətlərində bərabər şəxsi və əmlak hüquqlarını təsdiqləyir (maddə 29.1), eləcə də, əmlak üzərində sahiblik almaq, idarə etməklə sərəncam, istifadə və satmaq, müqavilədə başqa hal nəzərdə tutulmadığı təqdirdə, ər-arvadin ümumi əmlakının bölünməsi zamanı bu əmlakdakı pay hüquqlarının bərabərliyini təsbit edir (maddə 32-37).

Yeri gəlmişkən, qadınların əmlak hüququna dair müddəalar Azər-

**Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına
Dövlət Dəstəyi Fondu**

KİVDF

www.kivdf.gov.az

Bu yazı Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə dəstəyi ilə “İnsan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi, vətəndaşların hüquqi, siyasi mədəniyyət səviyyəsinin yüksəldilməsi, sosial və siyasi fəallığının artırılması” istiqaməti çərçivəsində hazırlanıb

baycan Respublikasının Mülki Məcəlləsində də inkişaf etdirir. Sonuncusu cinsi fərq qoymadan, hər bir vətəndaşın müqavilə bağlamaq, əmlaka (o cümlədən, daşınar və daşınmaz) sahib olmaq və idarə etmək hüququnu təsbit edir.

Ailə Məcəlləsi, həmçinin, qadınlar üçün onların öhdəliklərini, gəlirini, qazanc imkanlarını nəzərə alaraq, aliment müəyyən etmişdir (maddə 22, 84, 85, 86). Lakin bu zaman arvadin aliment tələb etməsi üçün zorakılığın tətbiq olunduğu və dözülməz ailə münasibətlərində ayrı yaşamağa məcbur olması halları nəzərdə tutulmur. “Qadınlara münasibətdə ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv olunması haqqında” Konvensiyaya tam uyğunluq isə qadının ailə daxilində dözülməz şərait mövcud olduqda ailəsini rahat tərk edə bilməsi üçün müvafiq orderin verilməsini təmin edəcək konkret müddəanın mövcudluğunu tələb edir. Konvensiya üzrə müvafiq Komitənin 19 sayılı ümumi tövsiyəsində, bu məqama aydınlıq gətirilərək, qeyd edilmişdir ki, bir çox qadınlar iqtisadi müstəqilliyinin və yetərli maddi vəsaitin olmaması ucbatından, zorakı və dözülməz mühasibətlərdə qalmaqda davam edirlər. Məhz belə vəziyyətə düşmüş qadınlar üçün alimentin müəy-

ən edilməsi, qadınların ailəni tərk etmək seçimini dəstəkləyər və iqtisadi asılılığın qadının təhlükəsizlik şəraitində yaşamaq hüququ üzərində dominantlıq etməməsinə təminat verir.

Məcəllənin bir sıra maddələri ilə qadınların qəyyumluq, himayəçi, himayədar və uşaq övladlığa götürmə baxımından, hüquqi bərabərliyini nəzərdə tutan maddələr ehtiva edir (maddə 117, 118.1, 137.1, 144.3). Valideynlər öz uşaqları barəsində bərabər hüquq və vəzifələrə malikdirlər (maddə 56).”

Göründüyü kimi, Ailə Məcəlləsində qadın hüquqları ilə bağlı müddəalar “Qadınlara münasibətdə ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv olunması haqqında” Konvensiyanın ailə münasibətlərinə dair müddəalarına böyük ölçüdə cavab verir. Müəyyən uyğunsuzluqlar isə cüzi xarakter daşıyır və prinsipial önəmə malik deyil. Həmçinin, CEDAW Komitəsinin faktiki nikah münasibətlərinin tanınmasına dair 21 sayılı ümumi tövsiyəsi də sözügedən məcəllədə təmin edilməmişdir, zira belə bir vəziyyət ailə institutunun təməl prinsiplərinə ziddir.

Vahid Öməröv,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru